

College voor Toetsen en Examens

KUNST (ALGEMEEN) HAVO

VAKINFORMATIE
STAATSEXAMEN 2023

Versie: 1 april 2022

De vakinformatie is vastgesteld door het College voor Toetsen en Examens (CvTE). Het CvTE is verantwoordelijk voor de afname van de staatsexamens voortgezet onderwijs en draagt zorg voor de kwaliteit en het niveau van de examens.

De Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) is belast met de praktische uitvoering en organisatie van de staatsexamens. Met vragen over deze vakinformatie kun je contact opnemen met de afdeling Examendiensten van DUO: (050) 599 89 33 of staatsexamens@duo.nl.

INHOUD

1	INLEIDENDE OPMERKINGEN	4
2	EXAMENPROGRAMMA	4
3	CENTRAAL EXAMEN	4
4	BEREKENING EINDCIJFER	4
	BIJLAGE 1 BESCHRIJVING EXAMENSTOF	5

1 INLEIDENDE OPMERKINGEN

- Het staatsexamen kunst (algemeen) havo bestaat uit een schriftelijk centraal examen dat met behulp van een computer wordt afgenomen.
- In het document 'Toegestane hulpmiddelen' (onder [Vakinformatie voor het staatsexamen](#) op de site van DUO) staat vermeld welke hulpmiddelen je zelf voor het examen moet meenemen.
- Je kunt je voorbereiden met behulp van een lesmethode kunst (algemeen).
- Oefenmateriaal voor het centraal examen staat onder andere op [Examenblad.nl](#).

2 EXAMENPROGRAMMA

Het examenprogramma is verdeeld in domeinen en subdomeinen. De beschrijving van de (sub)domeinen staat in [Bijlage 1](#).

In onderstaande tabel geeft een 'ja' aan in welk examen de (sub)domeinen getoetst kunnen worden.

Tabel 1 domeinen en subdomeinen kunst (algemeen) havo

domein	subdomein	centraal examen
A. vaardigheden		ja
B. invalshoeken voor reflectie	kunst en religie, levensbeschouwing	ja
invalshoeken voor reflectie	kunst en esthetica	ja
invalshoeken voor reflectie	kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht	ja
invalshoeken voor reflectie	kunst en vermaak	ja
invalshoeken voor reflectie	kunst, wetenschap en techniek	ja
invalshoeken voor reflectie	kunst intercultureel	ja
C. onderwerpen	Burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw	ja
onderwerpen	cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw	ja
onderwerpen	massacultuur vanaf 1950	ja

3 CENTRAAL EXAMEN

De examenstof voor het centraal examen kunst (algemeen) staat in het [examenprogramma](#) en [Bijlage 1](#). De vragen worden samen met videofragmenten, afbeeldingen en audiofragmenten op de computer getoond. Je beantwoordt de vragen op papier.

- opdracht: schriftelijk beantwoorden van vragen
- tijdsduur: 180 minuten

4 BEREKENING EINDCIJFER

Het eindcijfer is het cijfer voor het centraal examen. Het eindcijfer is een heel getal.

BIJLAGE 1 BESCHRIJVING EXAMENSTOF

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen B en C, in combinatie met de vaardigheden uit domein A.

DOMEIN A: VAARDIGHEDEN

De termen en begrippen* die op het examen bekend worden verondersteld, zijn noodzakelijk voor het bereiken van twee doelen:

- vaardigheid (adequate receptie en reflectie),
- kennis (begrip van verbanden tussen kunst en cultuur).

* De belangrijkste termen en begrippen staan in Bijlage 2 van de [syllabus](#).

Je kunt:

- de belangrijkste termen en begrippen hanteren uit de kunstdisciplines beeldende vormgeving, dans, drama en muziek die voorwaardelijk zijn voor adequate receptie en reflectie, en noodzakelijk voor begrip van verbanden tussen kunst en cultuur;
- informatie over kunst en cultuur herkennen, benoemen en toepassen om verbanden aan te geven;
- bij het reflecteren bronnenmateriaal op een adequate manier hanteren.

DOMEIN B: INVALSHOEKEN VOOR REFLECTIE

De concrete invulling van de invalshoeken is verbonden met de onderwerpen, genoemd in domein C.

Kunst en religie, levensbeschouwing

Je kunt aangeven met welke visies, doelen, middelen en inhouden de kunsten religieuze en/of levensbeschouwelijke uitgangspunten vertolken.

Kunst en esthetica

Je kunt aangeven welke ideeën over schoonheid in kunst en kunstwaardering een rol spelen.

Kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht

Je kunt aangeven welke invloed opdrachtgevers en politieke ideeën hebben op de rol en de inhoud van kunst en op de positie van de kunstenaar.

Kunst en vermaak

Je kunt aangeven hoe vorm en inhoud bepaald worden door de vermaaksfuncties van kunst in relatie tot het daarbij betrokken publiek.

Kunst, wetenschap en techniek

Je kunt aangeven hoe kunst en wetenschap/techniek op elkaar inwerken.

Kunst intercultureel

Je kunt aangeven hoe westerse en niet-westerse kunst en cultuur elkaar wederzijds beïnvloeden.

DOMEIN C: ONDERWERPEN (2023)

Je kunt de eindtermen (wat je moet kennen en kunnen) van domein A en B toepassen op voorbeelden uit de volgende drie onderwerpen:

Onderwerp 1: Burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw

Accenten binnen het onderwerp:

- macht van de burger in de Republiek (bijvoorbeeld Stadhuis op de Dam);
- genres in de schilderkunst;
- rederijkers; de eerste stenen schouwburg in Amsterdam;
- dans in het theater en in het sociale leven;
- religieuze en wereldlijke muziek; muzikale genres voor de kleine kring.

Specificaties van het onderwerp vanuit domein B invalshoeken voor reflectie

Kunst en religie, levensbeschouwing

- visies op geschiedenis: religieus én wereldlijk (bijvoorbeeld geschiedenis Batavieren als inspiratie voor de kunsten).
- diversiteit van christelijke levensovertuigingen, pragmatisme en religieuze tolerantie (reformatie en contrareformatie).
- diverse moralistische genres in literatuur, schilderkunst en theater; burgerlijke, calvinistische moraal (bijvoorbeeld emblemata, Vanitas).
- rol van het orgel en samenzang binnen en buiten de eredienst (Jan Pieterszoon Sweelinck).

Kunst en esthetica

- Calvinistische visie op de kunsten.
- Aristotelische principes in het theater (bijvoorbeeld Joost van den Vondel).
- inventiviteit en specialisatie (genrekunst).
- realisme tegenover idealisering (bijvoorbeeld Rembrandt van Rijn).
- kennis van menselijke hartstochten (kluchten en tragedies); retorica (rederijkers).

Kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht

- de Republiek zoekt zijn plaats tussen grootmachten; Amsterdam als centrum van wereldhandel over zee.
- ateliers van meester-schilders; studiereizen naar Italië; Collegium musicum als 'opleiding'.
- status van de (geleerde) kunstenaar; studie oudheid belangrijk.
- positie van vrouwen in de samenleving en in de kunsten (bijvoorbeeld Judith Leyster, Ariana Nozeman-van den Bergh, Lucretia van Merken).
- vrije markt; opdrachtgevers: overheden, gezelschappen, verenigingen, burgers.

Kunst en vermaak

- ter lering en vermaak; vermaak als medicijn.
- genrestukken (bijvoorbeeld Jan Steen).
- dans in tragedies en kluchten.
- kluchten (bijvoorbeeld Gerbrand Adriaansz. Bredero), spektakelstukken (bijvoorbeeld Jan Vos).
- openbare concerten om zedeloos gedrag te voorkomen (bijvoorbeeld Jacob van Eijck).
- musiceren in huiselijke kring en collegium musicum; liedboeken.

Kunst, wetenschap en techniek

- empirisch onderzoek (bijvoorbeeld anatomische theaters); cartografie.
- uitvindingen (bijvoorbeeld camera obscura).
- toneelmachines: kunst- en vliegwerk.
- Rariteitenkabinetten; verzamelingen als studiemateriaal (bijvoorbeeld Rembrandt van Rijn).

Kunst intercultureel

- westerse expansiedrift en koopmansgeest en de weerslag daarvan in de kunsten (bijvoorbeeld Stadhuis op de Dam en grachtenpanden).
- handelscontacten: bijvoorbeeld invoer Chinees porselein en ontwikkeling Delfts aardewerk; wederzijdse beïnvloeding (beeldmotieven en vormgeving); invoer luxe materialen (bijvoorbeeld ebbenhout, zijde).
- weergave van andere culturen in de kunsten (bijvoorbeeld in liederen en kluchten); reisverslagen met Hollandse ogen: mensen, kleding, flora, fauna, landschappen (bijvoorbeeld Maria Sibylla Merian).

Onderwerp 2: Cultuur van het moderne in de eerste helft van de twintigste eeuw

Accenten binnen het onderwerp

- avantgardistische stromingen;
- expressie en abstractie;
- architectuur: functionalisme;
- ontwikkelingen in de kunsten in Rusland (bijvoorbeeld constructivisme);
- psychologisch realisme (Konstantin Stanislavski) en episch theater (Bertolt Brecht);

- vernieuwing van de academische dans (bijvoorbeeld Les Ballets Russes) en ontstaan moderne theaterdans (bijvoorbeeld Isadora Duncan, Martha Graham); dansrages;
- expressionisme en atonaliteit in de muziek;
- ontstaan nieuwe muzieksoorten: blues en jazz;
- ontwikkelingen en experimenten binnen film (bijvoorbeeld Sergei Eisenstein, Duits expressionisme, Hollywoodgenres en animaties).

Specificaties van het onderwerp vanuit domein B invalshoeken voor reflectie

Kunst en religie, levensbeschouwing

- visies op geschiedenis: breuk met het verleden.
- utopieën van een nieuwe tijd: kunst is baanbreker voor die nieuwe tijd; kunst wil maatschappij veranderen.
- kunst heeft geestelijke waarde en universele betekenis: op zoek naar essentie, abstractie.

Kunst en esthetica

- van het materiële naar het geestelijke: verwerping natuurgetrouwheid (bijvoorbeeld kubisme); vorm, verhouding (bijvoorbeeld Piet Mondriaan, De Stijl).
- uitdrukking van het innerlijke van de kunstenaar.
- originaliteit als criterium.
- kruisbestuiving tussen verschillende disciplines, samen met een groep gelijkgestemden het nieuwe brengen.
- Form follows function (bijvoorbeeld Louis Sullivan, Hendrik Petrus Berlage, Frank Lloyd Wright).
- anti-kunst en anti-establishment (bijvoorbeeld Futuristen, Dada, Erik Satie).

Kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht

- maatschappelijke verhoudingen staan ter discussie (bijvoorbeeld socialisme, nationalisme versus internationalisme, eerste feministische golf en emancipatie van de vrouw).
- opleiding: ontstaan van niet-traditionele academies met een onderzoekende, experimentele houding (bijvoorbeeld Bauhaus); zelfstandige gezelschappen (podiumkunsten).
- opdrachtgevers: mecenaat en particuliere verzamelaars (bijvoorbeeld Helene Kröller- Müller) steunen de onafhankelijkheid van kunstenaars en hun zoeken naar nieuwe mogelijkheden; 'derden' organiseren optredens en tournees (bijvoorbeeld Sergei Diaghilev); kunstgalerieën.
- politiek en kunst: propaganda en/of kritiek; verboden kunst (bijvoorbeeld Entartete Kunst).

Kunst en vermaak

- film als amusement (bijvoorbeeld musicalfilm, Disney animaties).
- theatershows: (bijvoorbeeld: revue, cabaret, circus, musical, showdans).
- moderne gezelschapsdans uit de VS (bijvoorbeeld charleston) en Engeland (bijvoorbeeld ballroomdans).
- muziek: blues, ragtime.

Kunst, wetenschap en techniek

- kunst als 'laboratorium' (bijvoorbeeld Bauhaus); onderzoek nieuwe materialen (bijvoorbeeld gewapend beton) en toepassingen ervan.
- experimenten met elektrisch licht in het theater (bijvoorbeeld Loïe Fuller) en met vorm en beweging in de ruimte (bijvoorbeeld Oskar Schlemmer).
- experimenten met bewegend beeld (bijvoorbeeld Luis Buñuel, Man Ray).
- experimenten met klank (bijvoorbeeld Sprechgesang) en klankbronnen (bijvoorbeeld lawaaimachines, elektrische gitaar).

Kunst intercultureel

- westerse blik op andere culturen; exotisme en primitivisme: verheerlijking van het primitieve en zuivere leven (bijvoorbeeld Josephine Baker), kritiek op de eigen cultuur (bijvoorbeeld Paul Gauguin).
- niet-Europese invloeden op kunstenaars (bijvoorbeeld Henri Matisse, Antonin Artaud, Ruth St. Denis, Igor Stravinsky).
- waardering van de Afro-Amerikaanse muziek (jazz).
- onderzoek volkscultuur (bijvoorbeeld Béla Bartók).

Onderwerp 3: Massacultuur vanaf 1950

Jaarlijkse beschrijving focus centraal examen (havo) voor het onderwerp Massacultuur:

In de vakspecifieke informatie bij de Septembermededeling zal het College voor Toetsen en Examens per examenjaar aangeven welke accenten en invalshoeken van het onderwerp 'Massacultuur vanaf 1950' onderdeel zullen vormen van de examens van dat jaar.

Accenten binnen het onderwerp

- invloed van massamedia en internet op de kunsten; globalisering; hoge- en lage cultuur; mainstream en subculturen; jeugdculturen;
- multidisciplinaire kunst; fusion en cross over;
- popart, postmodernistische kunst;
- engagement; activistische kunst;
- film als bioscoop, TV en internetproduct (bijvoorbeeld tv-drama, reality-tv, speelfilms videoclips, vlogs);
- locatietheater, vormingstheater.
- breakdance, hiphop, urban dance; postmoderne dans, minimal dance;
- veelheid aan stromingen in pop-, jazzmuziek en klassieke muziek.

Specificaties van het onderwerp vanuit domein B invalshoeken voor reflectie

Kunst en religie, levensbeschouwing

- veelheid aan visies: fragmentarisch; opgeven van vooruitgangsidee; richtinggevende ideologieën zijn er niet versus nieuwe grote verhalen (bijvoorbeeld: duurzaamheid en ecologie; technologie en digitalisering; globalisering, migratie).
- grote verscheidenheid in levensbeschouwingen (bijvoorbeeld relativisme, cynisme, hedonisme, nieuwe spiritualiteit); consumptiecultuur, individualisering en kritische reacties hierop zoals Punk.
- identiteit; gender (bijvoorbeeld Stromae, Grayson Perry).

Kunst en esthetica

- geen eenduidige esthetische normen; opvattingen over wat kunst is kunnen botsen en co-existeren (bijvoorbeeld kunst als nabootsing van de realiteit, kunst om de kunst, kunst als vermaak).
- overschrijding van grenzen van kunstdisciplines; vervagen van grenzen tussen hoge en lage cultuur;
- postmodernisme: herwaardering figuratie en ornament, verhalende verwijzingen, clichés en (stijl)citaten mogen (bijvoorbeeld Robert Venturi), veelheid van betekenissen door citaten en fragmenten; sterrendom; seks en geweld; (nep)sentimentele beelden; geësceneerde beelden.
- (nieuw) engagement: politiek activistische kunst (bijvoorbeeld Ai Weiwei, Guerilla Girls).

Kunstenaar en opdrachtgever; politieke en economische macht

- kunstenaar als ondernemer; cultureel ondernemerschap (bijvoorbeeld subsidies, sponsors, marketing en crowdfunding) gekoppeld aan bijvoorbeeld social media.
- macht en invloed van megasterren (commercieel en maatschappelijk).
- macht van producenten, massamedia en multinationals; veranderde (productie)verhoudingen door opkomst van internet.
- kunst als handel en investering.

Kunst en vermaak

- heruitvinden klassieke filmgenres (bijvoorbeeld New Hollywood en onafhankelijke film).
- online streaming platforms.
- megatentoonstellingen, manifestaties, festivals.
- muziektheater.
- talentenjachten (muziek, dans).
- soaps, popmuziek, videoclips, musicals.
- tv, reclame, stripverhalen.
- mode en lifestyle.

Kunst, wetenschap en techniek

- reproduceerbaarheid.
- audiovisuele media, multimedia-installaties, videokunst.
- digitale toepassingen in de kunsten; virtual reality; augmented reality.
- nieuwe technieken, vermenging kunst, onderzoek en design (bijvoorbeeld Studio Roosegaarde, Iris van Herpen).

Kunst intercultureel

- wereldwijd opereren van kunstenaars (fysiek en/of digitaal); gevolgen van globalisering;
- cultuurrelativisme versus westerse kunst als maatstaf (bijvoorbeeld Remy Jungerman, Gordon Bennett,); autobiografische kunst (bijvoorbeeld Kara Walker, Marlene Dumas);
- Fusion en cross-over: kunst als product van culturele uitwisseling (bijvoorbeeld: Bollywood film, Manga, Butoh, Latin, reggae);
- werelddans, wereldmuziek (bijvoorbeeld Miriam Makeba).

In de [syllabus](#) die voor dit examen is samengesteld, staat meer uitgebreide informatie over de examenstof.

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

[cvte.nl](https://www.cvte.nl)

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. [Centraleeindtoetspo.nl](https://www.centraleeindtoetspo.nl)

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. [Examenblad.nl](https://www.examenblad.nl)

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. [Staatsexamensvo.nl](https://www.staatsexamensvo.nl)

 Centrale examens middelbaar beroeps-onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. [Examenbladmbo.nl](https://www.examenbladmbo.nl)

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. [Staatsexamensntz.nl](https://www.staatsexamensntz.nl)